

Nabeschuwing

De pennentrek van 15 december 1792

Dirk Ramboer

Reeds in eerdere edities van het jaarboek werd aandacht besteed aan Lichtervelde onder het Frans bewind, niet in het minst dankzij de auteur van bovenstaand artikel, op zoek naar de sporen van zijn overgrootvader, soldaat van Napoleon. Niet bij toeval besteden zijn bijdragen aandacht aan militie en gerecht. De Franse instellingen terzake hebben niet alleen tijdens de Franse periode het leven van alle dag beheerst: recht en gerecht in België stoelen nog altijd op de Franse erfenis, en ook de algemene dienstplicht was - voor zijn afschaffing een paar jaar terug - naar Frans model georganiseerd.

1 De historische context

De Oostenrijkse Nederlanden werden met Frankrijk verenigd bij decreet van de Conventie van 9 vendémiaire van het jaar IV (in de oude kalender: 1 oktober van 't jaar onzes Heren 1795). “Verenigd” en niet “aangehecht”, zo luidt de tekst van het decreet.

Reeds na de overwinning van de Fransen op de Oostenrijkers te Jemmapes in november 1792 bepleitten de Belgische democraten de vereniging met Frankrijk, en resoluties in die zin werden in het voorjaar van 1793 in nagenoeg alle steden van de Zuidelijke Nederlanden en het gewezen Prinsbisdom Luik gestemd.

Eén van de vurige verdedigers van de “réunion” was de vonckist J.B. Verlooy¹, leider van de Brabantse Omwenteling. Nadat de Statisten in 1793 de verkiezing van een eigen Belgische Nationale Conventie hadden gesaboteerd en de hoop op de oprichting van een Belgische democratische republiek was vervlogen, zag hij enkel nog in de aanhechting met Frankrijk de mogelijkheid om het revolutionair proces te vrijwaren. Het Franse régime was echter niet zeer happig om daarop in te gaan, zowel om redenen van internationaal recht als om tactische overwegingen. Het zou drie jaar² duren vooraleer de Belgen te Parijs het decreet van de eenmaking in de wacht sleepten.

De Fransen hadden echter niet gewacht tot de aanhechting om de revolutionaire stempel op de Oostenrijkse Nederlanden (“les provinces belgiques”) en het gewezen Luikse prinsbisdom (“le pays de Liège”) te drukken. Amper één maand na de overwinning te Jemmapes werd op 15/12/1792 door een decreet van de Conventie met

¹ Voor meer informatie omtrent de figuur van Verlooy, de Statisten en de Vonckisten: zie mijn artikel in het jaarboek 1996: “Landmeter Serruys: voor Vonck, Vaderland en Vandermeersch.

² Lodewijk XIV had een eeuw eerder heel wat minder scrupules gehad toen hij na zijn overwinningen op de Oostenrijkers deze stukken van de Zuidelijke Nederlanden inlijfde die heden nog deel uitmaken van de Franse Republiek: de huidige departementen Nord en Pas-de-Calais.

één pennentrek het Ancien Régime in alle bezette gebieden afgeschaft: alle heerlijke rechten, heffingen, tollens, tienden, hand- en spandiensten, de adel en het hele feodale stelsel met al zijn bestuurlijke instellingen werden de vuilnisbak van de geschiedenis ingeveegd.

2 De hervorming van het gerecht

De gerechtelijke hervormingen die vanaf oktober 1791 in Frankrijk waren doorgevoerd, werden zodoende ook van toepassing in de nieuwe bezette gebieden. Een einde werd gesteld aan de vele soorten rechtbanken met straffen die verschilden volgens rang en stand van de beklagde. Wie aangehouden wordt, moet voortaan binnen de vierentwintig uren worden ondervraagd. Hij heeft recht op een raadsman. Folteren is onwettelijk geworden. De zittingen zijn openbaar. De rechtspraak is gratis. De rechters worden voor het leven aangeduid en worden door de Staat betaald. De departementen worden ingedeeld in districten: de gerechtelijke arrondissementen, die op hun beurt weer onderverdeeld worden in kantons. De vrederechters worden verkozen.

Exit dus de Lichterveldse schepenbank, het plaatselijk gerechtssysteem van de Heren van Lichtervelde.

3 Meer menswaardigheid in de strafuitvoering

Geneesheer en député Joseph Guillotin was in Frankrijk één van de baanbrekers van het nieuwe recht en gerecht. Deze wetenschapper streefde ernaar om de terechtstellingen "menswaardiger" te maken. Hij was getuige geweest van een executie waarbij de beul tot drie keer toe had moeten toeslaan om met een botte bijl het hoofd van een veroordeelde edelman af te hakken. Onthoofding was een "voorrecht" van de adel. Voor de gewone man bestond de doodstraf uit verbranding, ophanging, radbraking of vierdeling, al naar gelang de aard van zijn misdaad. Guillotin bewaam dat het "voorrecht van de adel" in geval van terdoodveroordeling aan iedereen toekwam en introduceerde de valbijl: "*la mécanique dont le jeu tranche la tête aux criminels en un clin d'oeil*", sindsdien en naar hem, de guillotine genoemd.

4 Sansculotten en boerenkrijg

Niet iedereen in de Zuidelijke Nederlanden was opgetogen met de hervormingen. De Statisten, (hogere clerus, adel en andere bevoorrechte lagen van de bevolking tijdens het Ancien Régime) organiseerden onmiddellijk geheim verzet tegen de verkozen voorlopige besturen, samengesteld uit republikeinen en democraten. Zij wisten een deel van het gewone volk met zich mee te trekken: het antiklerikalisme van de sansculotten was weinig populair, en de last van de militaire bezetting was een goede voedingsbodem voor agitatie. Nochtans streefden de voorlopige besturen ernaar de oorlogsinspanning (lees: de opeisingen) vooral op de rijken en, in de eerste plaats, op de Kerk af te wentelen. Wanneer bij wet van 07/09/1798 in heel Frankrijk, en dus ook in de "provinces belgiques et le pays de Liège" de algemene dienstplicht of conscriptie van kracht wordt, roepen de statisten alhier op tot de gewapende opstand die geen succes kent in de steden, maar wel onder de plattelandsbevolking in

Vlaanderen en Brabant. Dit militair avontuur dat mede door het ontbreken van een degelijke leiding tot mislukken gedoemd was, werd nadien de Boerenkrijg genoemd.

Het Franse regime bleef overeind. Napoleon Bonaparte smoorde het republikeins revolutionair elan door een staatsgreep en maakte van de Franse staat en zijn leger een instrument in dienst van de belangen van de hogere burgerij, in alliantie met een deel van de vroegere adel.

5 De conscriptie

De burgemeesters in de steden en gemeenten werden verantwoordelijk gesteld voor het lichten van een contingent soldaten volgens van hoger hand opgelegde quota, maar de prefecten stelden vast dat sommige burgemeesters zich meer bezig hielden met het vrijstellen van hun eigen kinderen, vrienden en kennissen dan met de samenstelling van het contingent. De procedure werd aldus aangepast dat de quota per kanton werden vastgelegd onder controle van de "sous-préfet". De burgemeester bleef onontbeerlijk daar alleen hij de lijst kon opstellen van wie op basis van de geboorteregisters opgeroepen kon worden, maar had geen macht meer tot aanwijzen of vrijstellen. Hij was verplicht de oproepingen uit te sturen, de dienstplichtige en zijn familie in te lichten over de gang van zaken en ervoor te zorgen dat de "citoyen-soldat" tijdig afgeleverd werd waar hij verwacht werd.

In 1806 was de bureaucratische machine reeds zo goed afgesteld dat één maand na een nieuwe wet voor het mobiliseren van een nieuwe lichterij (de "klasse"), in alle kantons de lijsten klaar waren met de namen der lotelingen. Deze werden naar de gemeenten verstuurd voor aanplakking gedurende tien dagen, waarna gedurende vijf dagen bezwaren konden worden ingediend. Ziekte of lichamelijke gebreken konden eventueel tot vrijstelling leiden. De enige zoon van een weduwe, de oudste broer van wezen en de broers van andere dienstplichtigen konden van uitstel genieten. De rekruteringscommissie beschikte hoop en al over twee weken om de kantons af te lopen en de geschillen te beslechten. Nadien diende de eerste oogst nieuwe rekruten afgeleverd aan het leger.

De Amerikaanse historicus Isser Woloch besluit in zijn standaardwerk "The New Regime" aldus: *"Meer dan enig andere spectaculaire vernieuwing was dit (de algemene dienstplicht) de werkelijke doorbraak van het napoleontisch regime, de scherpste vorm van doordringen van de Staat in het dagelijks leven"*.

De waarheid van deze stelling werd bij herhaling door Frans Vanzieleghem geïllustreerd in zijn bijdragen in de reeds verschenen jaarboeken.

○○○○○○○○○○○○○○

6 Bibliografie

- La Gazette de la Révolution Française, Le Soir, Brussel 1988
- Cathelin, Jean La vie quotidienne en Belgique sous le régime Français 1792-1815, Parijs, 1966
- Ogg, David Europe of the Ancien Regime, 1715-1783, London-Glasgow: Fontana Books, 1964
- Tassier, Suzanne Figures révolutionnaires du XVIIIème siècle, Brussel, 1933
- Van De Voorde, Hugo e.a. Bastille, Boerenkrijg en Tricolore, De Franse Revolutie in de Zuidelijke Nederlanden, Leuven: Davidsfonds, 1989
- Woloch, Isser The New Regime - Transformations of the French Civic order 1789-1820, London - New York, 1994

Heemkundige kring Karel Van de Poole